

دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه زبان و ادبیات فارسی

پیشنهاد طرح پژوهشی پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته ی زبان و ادبیات فارسی گرایش ادبیات پایداری

عنوان فارسی

گریز از هنجارهای معنایی و تصویرسازی سنتی در غزل انقلاب اسلامی
(با تاکید بر غزلیات قیصر امین پور، سهیل محمودی و علی معلم)

عنوان انگلیسی

Evasion of semantic norms and traditional imagery in the lyric
of the Islamic revolution
(with emphasis on the lyric poems of Qaisar aminpour, Soheil
mahmoudi and Ali moallem).

استاد راهنما

دکتر محمد رضا عابدی جیقه

استاد مشاور

دکتر ابراهیم اقبالی

پژوهشگر

زینب رشیدی

تاریخ ارائه طرح پایان نامه

دی ماه ۱۳۹۹

فهرست مطالب

صفحه

الف) چکیده.....	۳
ب) بیان مسئله.....	۳
ج) سؤالات تحقیق.....	۴
د) فرضیات تحقیق.....	۴
ه) بررسی منابع.....	۵
و) مواد و روش ها (روش تحقیق).....	۶
ز) نتایج مورد انتظار.....	۶
ح) معیار ارزیابی موفقیت.....	۷
ط) برنامه زمانبندی شده انجام پایان نامه.....	۸
ی) منابع و ماخذ.....	۸
ک) واژه نامه.....	۱۰

الف) چکیده

«هنجار‌گریزی» یکی از شیوه‌های آشنایی‌زدایی در مکتب فرمالیسم روس است. در این شگرد قواعدی بر قواعد زبان معیار افزوده می‌شود که موجب برجستگی متن ادبی می‌گردد. در رویکردهای جدید زبان‌شناختی، نظریه‌پردازان معاصر برای هنجار‌گریزی انواع گوناگونی برشمرده‌اند. در این میان، هنجار‌گریزی معنایی بیش از همه در عرصه شعر بازخورد دارد. شاعر با به کارگیری این صنعت و طولانی کردن فرایند ادراک مخاطب، پیام هنری خویش را به وی عرضه می‌کند. قیصرامین‌پور، سهیل محمودی و علی معلم از جمله شاعرانی هستند که عوامل فراوان سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و... در شعر آن‌ها با فضای انقلاب و جنگ و شهادت و... ارتباط تنگاتنگ دارد؛ در کنار آن توجه به چگونگی گریز آن‌ها از عادت و تکرار در زبان معیار بر اساس شرایط انقلاب می‌تواند بحثی بدیع و حائز اهمیت باشد. در پژوهش حاضر با روش تحلیلی-توصیفی، غزلیات سه شاعر منتخب این دور یعنی قیصرامین‌پور، سهیل محمودی و علی معلم از منظر هنجار‌گریزی معنایی و تصویرسازی سنتی نقد و بررسی خواهد شد تا در نتیجه علاوه بر ترسیم مسیر تحول غزل دوره‌ی انقلاب، رابطه درونی این هنجار‌گریزی با هنجار‌گریزی‌های دیگر نمایان شود و تاثیر تفکرات انقلاب اسلامی بر شیوه‌ی غزلسرایی این شاعران و چگونگی القای آن به جامعه و چگونگی گریز از نرم و هنجار معیار زبان به خصوص از منظر معنایی و تصویرسازی، مشخص گردد و از این رهگذر گوشه‌هایی از زیبایی تفکر اشعار پرورش یافته در بستر انقلاب آشکار شود.

کلمات کلیدی: هنجار‌گریزی، معنایی، تصویرسازی، غزل انقلاب، قیصرامین‌پور، سهیل محمودی، علی معلم.

ب) بیان مسئله

انقلاب اسلامی سبب تغییراتی در ساختار و محتوای سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و هنری ایران شد. با توجه به این تغییر همه جانبه، بدیهی است که غزل نیز در فضایی تازه و دیگرگونه قرار گرفت و مسیری متفاوت طی کرد و تن به تغییراتی داد که نمود آن را در شمار بسیاری از غزل‌های پس از انقلاب می‌توان دید. غزل در اصل یک قالب سنتی است و به طور بالقوه، توانایی پذیرش هرگونه محتوا و مفهومی را در چهارچوب تفکرات شاعر داراست؛ شاهد این مدعا مسیربلندی است که غزل از آغاز تا به امروز پیموده و معانی بی‌شماری از جمله: عشق، عرفان، اخلاق، حکمت و... است که در درون خود پرورانده است. اما در دهه‌های سی و چهل، بسیاری از شاعران نوپرداز که تصور می‌کردند دگرگونی محتوای زندگی مدرن، ناگزیر به دگرگونی قالب‌ها می‌انجامد، از غزل و دیگر قالب‌های کلاسیک شعر فارسی، رویگردان شدند و به شعر نیمایی و سپید روی آوردند، البته در این میان شاعرانی

بودند که همچنان، غزل را به عنوان قالب نامیرای شعر فارسی پذیرفتند و غزل‌های موثری نیز سرودند، توجه جدی به این قالب، پس از انقلاب اسلامی، بیشتر از گذشته شدت گرفت. در مجموع، غزل معاصر، گاه در «شکل درونی»، دچار تحول و فقدان وحدت موضوعی شده و گاه در «شکل بیرونی» دچار تغییر، تحول و نوآوری شده است. از آنجایی که غزل، از میان قالب‌های سنتی بیشترین کاربرد را در شعر انقلاب داشته و همچنین نوآوری شاعران این دوره در غزل سرایی، غزل این دوره را با ویژگی‌ها و تفاوت‌هایی همراه کرده است، پرداختن به این تفاوت‌ها و بررسی چگونگی آن‌ها، با بررسی غزلیات شاعران ذکر شده، می‌تواند در بردارنده نتایج ارزنده و قابل توجهی در عرصه ادبیات فارسی و ادبیات انقلاب به عنوان زیرشاخه‌ی ادبیات‌پایداری گردد. به اقتضای همین ضرورت، پژوهش حاضر بر آن است تا اشکال، گونه‌ها و شیوه‌های هنجارگریزی را در سطوح معنایی و تصویرسازی در غزلیات سه شاعر منتخب این دوره یعنی قیصر امین‌پور، سهیل محمودی و علی معلم، به شیوه تحلیلی و انتقادی بررسی نماید.

ج) سؤالات تحقیق

- ۱- غزل انقلاب اسلامی چه تفاوت‌هایی با غزل در ادوار گذشته دارد؟
- ۲- هنجارگریزی چه نقشی در سیر تحول غزل انقلاب اسلامی دارد؟
- ۳- «گریز از هنجارهای معنایی» در غزل‌های سه شاعر: قیصر امین‌پور، سهیل محمودی و علی معلم به عنوان سه شاعر انقلابی، به چه صورت‌هایی ظاهر می‌شود و آیا شدت ضعف وقوت استفاده از آن، در غزل آنان به یک صورت است؟

د) فرضیات تحقیق

- ۱- غزل فارسی از آغاز تا به امروز دچار تغییر و تحولات فراوانی شده است اما آنچه غزل انقلاب اسلامی را برجسته می‌کند به وجود آمدن نوع خاصی از سبک است به نام غزل نو یا غزل تصویری که تحت تاثیر شعر نو به وجود آمده است.
- ۲- در هنجارگریزی، شاعر خود را مقید به قواعد حاکم بر زبان معیار نمی‌داند و با شکستن هنجار منطقی و طبیعی زبان با نگرش هنرمندانه سبب می‌شود، عناصر زیبا شناختی و ادبی سخن، مجال نمود پیدا کنند که ممکن است در سطح واژگانی و معنایی شاهد این مدعا باشیم.
- ۳- هنجارگریزی معنایی دارای انواعی است که ممکن است هریک از شاعران نسبت به توانایی و خواسته‌ی خود، از یک یا چندین نوع آن استفاده کنند. قیصر امین‌پور، سهیل محمودی و علی معلم شاعران انقلابی و هم عصری هستند

که امکان تشابه در طرز تفکر و حتی چگونگی استفاده از کلمات در جایگاه‌های یکسان در اشعار آنان وجود دارد زیرا که شرایط جامعه تقریباً به یک اندازه در زندگی آنان اثرگذار بوده است.

ه) بررسی منابع

درباره موضوع هنجارگریزی کتاب‌ها و مقاله‌های متعددی نوشته شده است:

محمدرضا شفیعی کدکنی در کتاب «موسیقی شعر» به طبقه‌بندی انواع هنجارگریزی در دو حوزه موسیقایی و زبان شناختی پرداخته است. علاوه بر این در کتاب «رستاخیز کلمات» خواننده را با جریان صورتگرایی روسی و تاثیرات جهانی آن آشنا می‌کند. مهیارعلوی مقدم در کتاب «نظریه‌های نقد ادبی معاصر» ضمن معرفی مکاتب صورتگرایی و ساختارگرایی و نظریه‌های مربوط به آن‌ها در چهارده فصل، به نقد ساختاری چندین شعر معاصر و کلاسیک پرداخته و مواردی را از انواع هنجارگریزی در هر یک از آن‌ها مشخص کرده است. کوروش صفوی در کتاب «از زبانشناسی به ادبیات» به طور مفصل و مجزایی به تحلیل انواع هنجارگریزی پرداخته است. مسعود روحانی و محمدعنایتی قادیکلایی (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی هنجارگریزی در شعر شفیعی کدکنی (م.سرشک)» هنجارگریزی‌های زمانی یا باستان‌گرایی، واژگانی و معنایی را در اشعار شفیعی کدکنی بررسی کرده است. رضایانی، علی سلیمی و سوسن جبری (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان «هنجارگریزی معنایی در گستره تصویرپردازی‌های شاعرانه در شعر معاصر ایران و عراق» آن را از منظر هنجارگریزی معنایی نقد و بررسی کرده و کوشیده‌اند تا شاخص‌های مشترکی را که در سروده‌های شاعران این دو سرزمین، برهم‌زننده رابطه میان نشانه و مصداق هستند، کشف و تحلیل کنند. جعفرمیرزایی‌پرکلی و زهرا مهدوی (۱۳۹۳) در مقاله «بررسی هنجارگریزی معنایی در غزلیات حافظ» به بررسی غزلیات حافظ و مصداق هنجارگریزی‌های معنایی در آن پرداخته‌اند.

همچنین در زمینه تحول و نوآوری غزل کتاب‌ها و مقاله‌هایی نوشته شده است:

سیروس شمیسا در کتاب «سیرغزل در شعر فارسی» به اختصار کلیاتی از تحول غزل فارسی و مسائل مربوط به غزل را مطرح کرده است اما این تحقیق و بررسی تقریباً تا قبل از دهه‌ی پنجاه را شامل می‌شود. کتاب دیگر در این زمینه از زین العابدین موتمن با عنوان «تحول شعر فارسی» است که در آن به بررسی قصیده و غزل پرداخته شده اما غزل در این کتاب تا زمان قاجاریه مورد بررسی قرار گرفته است و ادوار بعدی خواستار تحقیقی دیگر هستند. علی محمد محمودی (۱۳۹۶) نیز مقاله‌ای با عنوان «بررسی تحول «ساختار» و «شکل» غزل از انقلاب مشروطه تا پس از انقلاب اسلامی» نوشته است که در آن به توصیف شیوه‌ی غزل چندین شاعر به صورت محدود پرداخته است. محمدرضا روزبه در کتاب «سیر تحول غزل» به خوبی غزل مشروطه تا انقلاب را بررسی کرده است. تقسیم بندی این کتاب از

غزل معقول و پذیرفتنی است. غزل مشروطه، غزل سنتی معاصر، غزل میانه و غزل نو هر کدام در یک فصل با بررسی سرآمدان آن و وضعیت کلی هر جریان به شکل مختصر بررسی شده است. علی اصغر بشیری در کتاب «غزل نو» به بررسی و تحلیل غزل نو در شعر معاصر ایران می‌پردازد. این کتاب به شکل تاریخ ادبیات غزل معاصر پس از نیمه و غزل‌سرایان سرآمد را بررسی کرده است. اشعار سیمین بهبهانی، قیصرامین‌پور، حسین منزوی و بهمنی در بخش دوم کتاب به عنوان سرآمدان غزل بررسی شده است. در فصل پایانی این کتاب، به شکل مختصر، غزل‌سرایان پس از انقلاب معرفی شده است. کتاب «مدرنیزم و پست مدرنیزم در غزل معاصر» از محمود طیب غزل پس از انقلاب اسلامی را که دارای مشخصات نوین است سرلوحه تحقیق قرار داده است. تعریف مدرنیزم و پست مدرنیزم و سپس بیان غزل پست مدرنیزم و مشخصات آن در این کتاب دیده می‌شود. نویسندگان غزل مدرن را سه نوع می‌داند: غزل مدرن سالم، غزل مدرن افراطی (پست مدرن) و غزل مدرن متعادل (آمیزه ای از هر دو).

پژوهش‌های دیگری نیز هم در زمینه هنجارگرایی و هم غزلیات انقلاب کار شده است اما پژوهشی که به شکل مستقیم، هنجارگرایی معنایی و تصویرسازی سنتی را در بستر غزلیات انقلاب اسلامی بررسی کند و به تحلیل و نقد غزلیات سه شاعر قیصرامین‌پور، سهیل محمودی و علی معلم پرداخته باشد؛ دیده نمی‌شود جز در یک مقاله «هنجارگرایی معنایی در شعر قیصر امین‌پور» از دکتر رضا صادقی شهپر و الهه مهدی‌نژاد (۱۳۹۲) که اشعار امین‌پور را از منظر هنجارگرایی معنایی به صورت محدود و به شکل توصیفی مورد بررسی قرار داده‌اند. این پژوهش با روش تحلیلی-انتقادی می‌تواند ادامه‌ای در تکامل این تحقیقات و شروعی برای تحقیق‌های بعدی، هم در مورد شاعران منتخب و هم در زمینه هنجارگریز بودن غزلیات انقلاب اسلامی و تصویرهای سنتی آن باشد.

(و) مواد و روش‌ها (روش تحقیق)

پژوهش حاضر از نوع تحقیقات بنیادی نظری و روش تحقیق، کتابخانه‌ای است که با گردآوری اطلاعات از طریق فیش برداری و رجوع به اشعار شاعران نامبرده محقق خواهد شد و سپس به شیوه تحلیلی و انتقادی مواد به دست آمده بررسی خواهد شد.

(ز) نتایج مورد انتظار

تبیین چگونگی غزل انقلاب اسلامی و تحول آن در قیاس با ادوار گذشته.
تبیین اصطلاح «هنجارگرایی» زبانی و ادبی خاصه هنجارگرایی معنایی و انواع آن در عصر انقلاب.
تبیین و تحلیل غزلیات هنجارگریز معنایی شاعران قیصرامین‌پور، سهیل محمودی و علی معلم.

ح) معیار ارزیابی موفقیت تحقیق

این پژوهش به دنبال کشف چگونگی هنجارگریز بودن معنا و چگونگی تصویرسازی سنتی در غزلیات انقلاب اسلامی است که در صورت موفقیت می‌تواند مقدمه‌ای برای تحقیق‌های دیگر در این زمینه باشد. همچنین می‌تواند کمکی برای تسریع سازی راه محققان بعدی در این زمینه و ترغیبی برای بررسی شاعران انقلابی و هنجار گریز دیگر باشد.

ط) برنامه زمانبندی شده انجام پایان نامه:

ردیف	مراحل انجام پژوهش	مدت زمان لازم بر حسب ماه	تاریخ شروع این مرحله	تاریخ اتمام این مرحله
۱	جمع آوری و شناسایی منابع	۱ ماه	۱ دی ۱۳۹۹	۳۰ دی ۱۳۹۹
۲	مطالعه و فیش برداری	۴ ماه	۱ بهمن ۱۳۹۹	۳۰ اردیبهشت ۱۴۰۰
۳	نتیجه گیری نهایی	۲ ماه	۱ خرداد ۱۴۰۰	۳۰ تیر ۱۴۰۰
۴	نگارش و تدوین	۱ ماه	۱ مرداد ۱۴۰۰	۳۰ مرداد ۱۴۰۰
۵	حروف نگاری و اصطلاحات	۱ ماه	۱ شهریور ۱۴۰۰	۳۰ شهریور ۱۴۰۰

تاریخ احتمالی دفاع از پایان نامه: مهر ۱۴۰۰

ی) منابع و ماخذ:

- آژند، یعقوب. (۱۳۶۳). ادبیات نوین ایران. تهران: امیرکبیر. چاپ اول.
- اسکولز، رابرت. (۱۳۹۸). درآمدی بر ساختارگرایی در ادبیات. فرزانه طاهری. تهران: آگاه. چاپ چهارم.
- احمدی، بابک. (۱۳۷۲). ساختار و تاویل متن. تهران: مرکز. چاپ هشتم.
- احمدی، بابک. (۱۳۷۴). حقیقت و زیبایی. تهران: مرکز. چاپ هفتم.
- امامی، نصرالله. (۱۳۸۲). ساخت‌گرایی و نقدساختاری. اهواز: رسش. چاپ اول.
- ایلگتون، تری. (۱۳۷۲). پیش‌درآمدی بر نظریه ادبی. عباس مخبر. تهران: طرح نو. چاپ ششم.
- بشیری، علی‌اصغر. (۱۳۹۰). غزل نو. تهران: نسل آفتاب. چاپ اول.
- بیرو، آلن. (۱۳۶۶). فرهنگ علوم اجتماعی. باقرساروخانی. تهران: تهران‌نکته‌پان. چاپ سوم.
- چلبی، مسعود. (۱۳۷۵). جامعه‌شناسی نظم. تهران: نی. چاپ سوم.
- دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۷). لغت‌نامه دهخدا. تهران: دانشگاه تهران. چاپ دوم.
- رجایی، محمدخلیل. (۱۳۷۹). معالم البلاغه در علم معانی و بیان و بدیع. شیراز: دانشگاه شیراز. چاپ پنجم.
- رفیع‌پور، فرامرز. (۱۳۸۰). آناتومی جامعه. تهران: شرکت سهامی. چاپ دوم.
- روزبه، محمدرضا. (۱۳۷۹). سیر تحول غزل (از مشروطه تا انقلاب). تهران: روزنه. چاپ اول.

- زرین کوب، عبدالحسین. (۱۳۶۱). نقد ادبی ۲. تهران: امیرکبیر. چاپ سوم.
- سلدن، رامان؛ ویدوسون، پیتر. (۱۳۸۷). راهنمای نشریه ادبی معاصر. عباس مخبر. تهران: طرح نو. چاپ چهارم.
- سنگری، محمدرضا. (۱۳۸۱). هنجارگریزی و فراهنجاری در شعر. رشد آموزش زبان و ادب فارسی. ۶۴-۹-۴.
- سنگری، محمدرضا. (۱۳۸۶). پرسه در سایه خورشید. تهران: لوح زرین. چاپ دوم.
- شعیری، حمیدرضا. (۱۳۸۸). مبانی معناشناسی نوین. تهران: سمت. چاپ دوم.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا. (۱۳۷۳). موسیقی شعر. تهران: آگاه. چاپ سوم.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا. (۱۳۹۰). شاعر آینه ها. تهران: آگاه. چاپ نهم.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا. (۱۳۹۶). رستاخیز کلمات. تهران: سخن. چاپ چهارم.
- شمیسا، سیروس. (۱۳۷۰). سیرغزل در شعر. تهران: فردوس. چاپ سوم.
- شمیسا، سیروس. (۱۳۸۳). بیان و معانی. تهران: فردوس. چاپ هشتم.
- شمیسا، سیروس. (۱۳۸۲). سبک شناسی شعر. تهران: فردوس. چاپ نهم.
- صفوی، کوروش. (۱۳۸۳). از زبان شناسی به ادبیات (نظم). تهران: سوره مهر. چاپ اول.
- صفوی، کوروش. (۱۳۸۷). در آمدی بر معناشناسی. تهران: سوره مهر. چاپ اول.
- طیب، محمود. (۱۳۹۴). مدرنیزم و پست مدرنیزم در غزل معاصر. تهران: زیتون سبز. چاپ اول.
- عزیزی فر، میرعباس. (۱۳۹۱). گونه های زبانی هنجارگریزی. رشد آموزش زبان و ادب فارسی. ۱۰۳-۵۲-۵۵.
- علوی مقدم، مهیار. (۱۳۷۷). نظریه های نقد ادبی معاصر (صورتگرایی و ساختارگرایی). تهران: سمت. چاپ اول.
- کیانی، رضا و همکاران. (۱۳۹۵). هنجارگریزی معنایی در گستره تصویرپردازی های شاعرانه در شعر معاصر ایران و عراق. فصلنامه ادبیات تطبیقی (فرهنگستان زبان و ادب فارسی). پیاپی ۱۴ (پاییز و زمستان). ص ۸۷-۶۶.
- کزازی، میرجلال الدین. (۱۳۸۸). بیان ۱-زیباشناسی سخن پارسی. تهران: مرکز. چاپ نهم.
- همایی، جلال الدین. (۱۳۸۶). فنون بلاغت و صناعات ادبی. تهران: هما. چاپ بیست و هشتم.

ک) واژه نامه:

لاتین	معادل فارسی	ردیف
Escape	گریز	۱
Norm	هنجار	۲
Breaking the norm	هنجارگریزی	۳
meaning	معنا	۴
Semantic aberration	هنجارگریزی معنایی	۵
Imagery	تصویرسازی	۶
Traditional	سنتی	۷
Traditional imagery	تصویرسازی سنتی	۸
lyric	غزل	۹
Revolution	انقلاب	۱۰
Islamic	اسلامی	۱۱